

TÜRK TEKSTİL SANAYİNİN DIŞA AÇILMASI

Ercan DÜLGEROĞLU*

ÖZET

Bu makalede Türk tekstil sanayiinin dışa açılması konusunda ele alınan politikalar ampirik bir şekilde ele alınarak tartışılmaktadır. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde tekstil endüstrisinin dışa açık bir yapıdan nasıl ayrıldığına yer verilmiştir. Cumhuriyet döneminde uygulanan ithal ikameci politikanın tekstil sanayiine getirdiklerinin yanısıra ihracata yönelik politikanın Türk tekstil sanayiine açtığı yeni ufuklar ortaya konulmuştur. Türk tekstil sanayiinin dışa açılmasıyla, karşılaştığı sorunlar ve bunların çözümüne ilişkin pratik uygulama ve takip edilecek politikalar tartışılmaya çalışılmıştır.

SUMMARY

In this article Turkish textile industry has been discussed from the point of import substitution and export biased industry policies. During the period of Ottoman Empire, textile industry's products were very famous around the world. But in the beginning of twentieth century new Turkish Republic has got nothing from the Empire. The import substitution policy has been applied till 1980. After 1980, with the incentive measures to export, textile industry achieved to increase its export nine times more. Nowadays export increasing and import substitution policies are being tried to practice together.

Türkiye'deki tekstil sanayiine tarihsel açıdan bakıldığında eldeki mevcut belgelere göre XI. yüzyıla kadar gitmek mümkündür. Anadoluya anayurtlarından getirdikleri tekstil gelenekleriyle Türkler, Anadolu'da mevcut olan değerleri birleştirerek köklü bir tekstil endüstrisinin kurulması için öncülük etmişlerdir. Dokuma ticaretiyle gittikçe gelişen pamuklu sanayi Adana, Denizli ve Sivas yörelerinde el dokuması şeklinde yayılmış, zamanla Bursa, İstanbul ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde çeşitli özellikleri olan; bez, kadife, basma, peştamal, çatma, kemha, diba ve alaca gibi dokuma mamulleri ile dünyada tanınmaya başlamıştır¹.

* Doç. Dr.; Uludağ Univ. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı; "50 Yılda Türk Sanayii" 1973, Ankara.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin Türk iktisat tarihinde, boyutları küçük de olsa, ilk örneklerini tekstil endüstrisinin XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunun yükselme devrinde görmek mümkündür. Küçük ölçekli olan ve kitlesel üretim yapmayan bu tür dokuma sanayii XVIII. yüzyılda başgösteren siyasal ve ekonomik çöküntü ve gerilemeler ile yabancılara ve yabancı sermayeye tanınan kapitülasyonların etkisiyle önemini kaybetmiştir. Büyük ölçekli, içten ve dıştan istifadelerden yararlanan bir endüstri niteliği bulunmadığı için bu çöküşün sosyo-ekonomik yapı üzerindeki etkisi geniş çaplı olmamıştır. Öyleyse el emeğine yoğun olarak dayalı, kimyası tabiatı fazla değiştirmeyen ve kirlenmeyen (kök boya ve atıksızlık gibi) özellikleri ve basit teknolojisi ile çağımız tekstil endüstrisiyle kıyaslanmayacak yapıda olan Osmanlı dönemindeki tekstil üretimini uluslararası ekonomik yapı içinde değerlendirirken daha toleranslı davranmak mecburiyeti vardır.

Osmanlı İmparatorluğunun gerileme devrine girmesiyle Batı Avrupa'da özellikle İngiltere'de baş gösteren ve tekstil ile ortaya çıkan sanayi devriminin aynı zamanlara rastlaması önemli bir olgunun ortaya çıkışına sebep olmuştur. Bu ise "üretim ikamesi" şeklinde ifade edilen ve günümüz "ithal ikamesi" politikasının tam aksi bir durumu göstermektedir. Yani yurt içinde mevcut üretim durdurularak yerini, aynı fonksiyonu gören yabancı malların ithalatı almıştır.

Sanayi devrimiyle başlayan bu olumsuz gelişme zaten toprağa bağlı ve yüzde doksanı tarımsal kökenli olan sosyo-ekonomik yapının değişip modernleşmesinin bir-iki asır daha öteye itilmesine neden olmuştur. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Tanzimat hareketiyle de bir ivme kazanan makine ile üretime geçme çabaları bu olumsuz gelişmeyi durdurmaya muvaffak olamamıştır. Millî savunma amacına yönelik olarak kurulan İstanbul Feshane Fabrikası (1835), İzmit Çuha Fabrikası (1845), Hereke, Bursa, Balıkesir ve diğer birkaç ilçedeki fabrikalar devletin müteşebbisliğini göstermektedir. Özel teşebbüs ise, yabancı uyruklu şahısların faaliyet gösterdiği tekstil fabrikaları (Basmahane-1850, İzmir Pamuk Mensucat-1850, Yedikule İplik-1889, Tarsus Mavromati-1887, Adana Tırpani-1904 ve benzerleri) ile yurt içi talebi karşılamaktan çok uzak kalmıştır.

1862, 1864, 1866 yıllarında toplanan sanayi islah komisyonlarının aldığı korumaya ve teşvik tedbirleri yetersiz kalmış ve bu dönemde kurulan fabrikaların da çoğu kapanmak mecburiyetinde kalmıştır.

1913-1915 yıllarında yapılan sanayi sayımı neticelerine göre yün ipliğinde % 82, pamuk ipliğinde % 20, yünlü kumaşta % 1, pamuklu kumaşta % 10 ve ipeklî kumaşta % 4 oranında talep karşılanabilmiş, geri kalan büyük kısımlar ithal edilmek zorunda kalmıştır².

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte dokuma ve giyim sanayiinde devralınan cıvırlı miras (beşi yabancılardan toplam sekiz fabrika) devletin önderliğinde yeni bir anlayış içinde değerlendirilmeye başlamıştır. 1923 İktisat Kongresi, 1924 Teşvik-i Sanayi Kanunu, 1925 Sanayi ve Maadin Bankası Kuruluşu, 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu, 1929 Gümrük Kanunu, 1933 Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1936 İkinci

2 Gündüz Ökçün; "Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Sanayi İstatistiki" SBF Yayını, 1970, Ankara.

Beş Yıllık Sanayi Planı ve diğer başlıklar altında toplanabilecek iktisadi ve sınıai değişkenler tekstil endüstrisinin temelini teşkil edecek tesisleri ülkeye kazandırmaya başlamıştır. Bu konuda en önemli girişim, devlet eliyle kurulan Sümerbankın 1930 ve 1940'lı yılların savaş ve durgunluk gibi zorluklarına rağmen "ithal ikameci bir politika" uygulayarak bütün yurt satına yaydığı; pamuklu, yünlü, ipek ve sun'i ipekli iplik ve kumaş fabrikalarıdır.

Devlet teşebbüsünün ağırlık kazandığı dönem 1950'li yıllarda yerini özel sektöre önem veren ama yine de dışa açık, ihracat yönelik olmayan bir tekstil endüstrisi kurma politikasına bırakmıştır. 1950'li yılların sonunda iplik ve ham bez üretiminde özel sektör Sümerbank'a ilaveten önemli bir üretim artışı sağlamıştır. Ancak yurt içi talep artışı ile birlikte düşünüldüğünde Türkiye'nin bir taraftan tekstil makinaları ithal ederken diğer taraftan da tekstil ürünleri ithalatına hızla devam etmesi zorunlu olmuştur.

1960 ve 1970'li yıllar Türk tekstil sanayinin tüm sanayii ve imalat sanayii içindeki payının süratle arttığı ve hakim sınıai sektör durumuna girdiği bir dönem olmaktadır. Bu dönemde de 1970'li yılların başlangıcına kadar Türkiye'nin *net tekstil ithalatçısı* bir ülke olduğunu söylemek mümkündür. Ancak gerek uygulanan yatırım politikası, gerekse takip edilen strateji bundan sonra gelecek dönemde tekstil sanayinin dışa açılmasına imkân sağlayacak bir gelişme sağlamıştır. 1960-1980 döneminde Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi bir rekabet ve birleşme unsurunun da zorladığı şartlarda, Türk tekstil sanayii en uygun yatırım alanı olarak benimsenmiş ve teşvik edilmiştir. Çünkü, nispi olarak işçilik maliyeti daha düşük, tekstil ham maddeleri ise bol, kaliteli ve ucuzdur. Öyleyse dışarıda rakip olunacak endüstri dalını geliştirmek için tekstil seçilmelidir. Tekstil endüstrisinin bir bütün olarak düşünülmesi durumunda ham pamuk, yün, suni ve sentetik elyaf, ipliğe, ham beze, kumaş ve hazır giyime kadar uzanan bir zincir üzerinde çeşitli çalışmaların yapılması gereklidir. En son safhada meydana gelecek gelişmeler şüphesiz ilk safhaların da gelişmesini sağlayacak ve katma değerin en yüksek seviyede yaratılmasına imkân verecektir. Mesela, pamuk üreticisi ve ihracatçısı olan Türkiye 1980'lerden sonra gittikçe azalan bir pamuk ihracatına sahne olmaktadır (1980 de 323 milyon dolar, 1985 de 180 milyon dolar). Buna karşılık ise, iplik ve ham bez ihracatı ile, konfeksiyon ihracatı süratle yükselen kalemleri teşkil etmektedir. Toplam ihracatın % 25'i tekstil ürünlerinden oluşmaktadır.

Yukarıdaki paragrafta belirtilen ifadelerle ister istemez tekstilde ihracat olgusuna ve 1980'li yıllara atıf yapılmıştır. Böylece 1980 ve sonraki yılların tekstil endüstrisinde "*ihracata yönelik bir politika*" ile dışa açılmasına geçilmiş bulunulmaktadır.

Türkiye'nin 1970'li yıllarda tekstil ihracatına başladığında dünya piyasalarında karşılaştığı ilk engel: gerek AET gerekse ABD cephelerinde "*kota*" şeklinde olmuştur. Yani ithal ikameci yollarla kurularak yurtiçi talebin ötesinde bir üretim yapan Türk tekstil sanayii dışa açılmakta biraz geç kaldığı için serbest ticaretin sağladığı avantajlardan yararlanma fırsatını kaçırmış bulunmaktadır. Uluslararası Gümruk Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) serbest ticareti öngörmesine rağmen; sanayileşmiş ve çeşitli başlıklar altında birleşmiş ülkeler kendi çıkarlarına dünya ticaretine kısıtlama getiren anlaşmalar ortaya koymuşlardır. Korumacılığın,

bilhassa tekstildeki izleri 1930'lu yıllara kadar inerken (ABD-Japonya Tekstil Kısıtlama Anlaşması gibi): en önemli tavizler: Çok Elyaflılar Anlaşması (Multi Fiber Agreement) adıyla bilinen (MFA) tekstil ticaretindeki kısıtlamalarla gelişmiş ülkelere tanınmıştır. 1961-1973 Pamuklu Tekstil Ticaret Anlaşması ile başlayan ve 1974-1978 arasında MFA I, 1978-1981 arasında MFA II, 1982-1986 arasında MFA III ve 1986-1991'i kapsayan MFA IV gelişmekte olan ülkelerin tekstil ihracatını kısıtlama yolunda başta kotalar olmak üzere çeşitli tedbirleri kapsamaktadır³.

Hem ABD hem de AT ülkelerine geniş yetkiler veren bu anlaşmalar dünya tekstil ticaretinin % 80'ini düzenlemekte ve dünya piyasalarına yeni yeni girmeye çalışan Türkiye gibi ülkelerin ihracatçılarına pay vermekte büyük güçlükler çıkarmaktadır. Türkiye işte böylesine kısıtlamaların olduğu bir ortamda anlaşmanın uzatılmasına ve kapsamının genişletilmesine karşı çıkmış ve serbest tekstil ticaretini savunmuştur. Çünkü, tekstil ve konfeksiyon ürünleri toplam ihracatın yaklaşık dörtte birini teşkil etmekte ve AT ülkelerine bu ihracatın % 60'ı bir pay gitmektedir. AT karşısında Türkiye'nin tekstil ihracatı mevcut Otolimitasyon Anlaşması sebebiyle MFA IV'den pek fazla etkilenmemekle birlikte, iplik ham bez, hazır giyim ve konfeksiyonda gönüllü kısıtlama anlaşmalarına zorlanmanın yeni sınırlarını ilerideki yılların koşulları tayin edecektir⁴.

ABD ve Avrupa Topluluğundan başka Kanada ve tartışmalara konu olan İsveç kotaları dünya piyasalarındaki rekabeti Türkiye açısından engelleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kotalar yanında, ihracatı teşvik tedbirleriyle ortaya çıkan ve Türk tekstil endüstrisinde maliyetleri düşürerek rekabet etmeyi kolaylaştıran mekanizmayı engelleyen "Anti-Damping" belgelerinin OECD ülkeleri ve AT tarafından bir silah olarak kullanılması tehdidi bir başka ciddi engeli teşkil etmektedir.

Türk tekstil sanayinin genel olarak bakıldığında dünyadaki yerini ölçmek için bazı göstergeleri kullanmak mecburiyeti vardır.

Türk Tekstil Sanayiinin Yapısal Göstergeleri (1985)

Göstergeler	Pamuk İpliği	Pamuklu Dokuma	Pamuklu Örmek-Dokuma Boya-Apre	Sentetik İplik ve Elyaf
Kapasite (Bin ton)	450.00	272.00	367.00	256.90
Üretim "	408.00	254.00	267.00	214.90
İthalat "	5.10	0.50	—	28.80
Yurtiçi Talep (Bin ton)	313.70	220.60	—	174.50
İhracat "	99.60	28.80	—	68.30
Atıl Kapasite (%)	9.33	6.62	21.45	16.35
İthalat/Arz (%)	1.23	0.20	—	11.82
İhracat/Talep (%)	24.10	13.03	—	28.13
İhracat/Üretim (%)	24.41	11.34	—	31.78

Kaynak: T. Sınai Kalkınma Bankası

3 Devlet Planlama Teşkilatı; "Dünyada ve Türkiye'de Tekstil Sanayii (Genel Bir Değerlendirme)", 1985, Ankara.

4 European Economic Community; "The European Community's Textiles Trade", 1985, Brussels.

Bu göstergelerin başında kapasite gelmektedir. Her ne kadar bin ton şeklinde miktar olarak ifade ediliyorsa da, bunu daha iyi açıklayan gösterge "İğ sayısı" olmaktadır. Çünkü, daha öncede açıklandığı gibi tekstil sanayii elyaftan ipliğe, iplikten kumaşa, kumaştan da konfeksiyona doğru dikey bir imalat sırası takip ettiği için ilk aşama olan iplik üretimi ve bu üretimde kullanılan iğ sayısı tekstil sanayiinin büyüklüğünü ölçen bir birimdir. Ancak böyle bir imalat zincirinin diğer halkaları için iğ sayısı yetersiz kalmaktadır. Türkiye'de kurulu olan iğ sayısına bakıldığında toplam 800 bin ton kapasiteye karşılık dünya toplam üretiminin (32 milyon ton) yüzde 2,4'ünü karşıladığı görülmektedir. Bu gösterge ile ihracat ve ithalatın bir arada değerlendirilerek tekstil endüstrisinin dışa açık durumunu "net ihracat" (yani; ihracat-ithalat) kavramıyla açıklamak, dışa açık tekstil sanayiini daha iyi ortaya koyacaktır.

1985 Yılında
Türkiye Tekstil İthalat ve İhracatı
(Bin Dolar)

Tekstil Ürünleri	İthalat	İhracat
İpek ve Mamulleri	2.852	330
Sentetik ve Suni lifler	98.131	166.109
Yün ve kıllar	72.662	54.997
Keten ve Ramı	1.182	29
Pamuk İpliği	20.113	556.295
Sentetik Devamsız lifler	79.039	243.970
Bitkisel lifler	10.596	516
Vatka, keçe, ip, halat v.b.	9.576	12.932
Halı, Kilim, Kadife, Dantel v.b.	568	115.936
Örme Eşya	1.700	312.157
Giyim, Konfeksiyon v.b.	1.090	488.146
Hazır tekstil eşyaları	1.652	130.860
Diğer	561	1.827
TOPLAM	299.722	2.084.104

Kaynak: DPT ve T. Sınai Kalkınma Bankası

Aşağıdaki tablodan görülebileceği gibi Türkiye 1980'li yılların ortasında iki milyar doların üzerinde ihracat yapan bir ülke konumuna gelmiştir. Yine 1985 yılında Batı Almanya en fazla ihracat yapan ülke olmasına rağmen ithalatı da en yüksek olan ülke olduğu için bu durumda Türkiye'nin gerisinde kalmıştır. Net rakamlara bakıldığında İtalya birinci sırada yer almaktadır. Tekstil ve konfeksiyon ile ilgili net ihracat rakamı İtalya'nın 6,8 milyar dolardır. İkinci sıra G. Kore'nin (6,4 milyar dolar) üçüncü ve dördüncü sıralar Taiwan ve Çin'in, beşinci sıra ise Hong Kong'undur. Türkiye ise altıncı sırada yer almaktadır. 1970'li yıllarda Türkiye'nin dünya net tekstil ihracatında payı binde 3 civarında seyrediyorken dünya pazarlarındaki payını artırma çabaları olumlu sonuçlar vererek 9 misli yükselme sağlamış ve dünya net tekstil ihracatından % 2,7 lik bir pay almıştır.

1985 Yılında
Türk Tekstil İhracatında İlk On Ülke

Ülkeler	İhracat (Bin Dolar)
Batı Almanya	675.449
İtalya	162.894
ABD	130.313
İngiltere	128.235
Fransa	54.190
Irak	210.703
Hollanda	63.059
Belçika-Luxemburg	63.194
Suudi Arabistan	59.762
İsviçre	37.764

Kaynak: T. Sınai Kalkınma Bankası

Dünya tekstil ticaretinin serbest rekabete dayalı bir şekilde yapılamadığını, kotaların Türk tekstil sanayiini dışa açılma döneminin başlangıcında büyük bir engel olarak karşımıza çıktığı yukarıda açıklanmıştır. Halbuki İtalya hariç, Güney Kore, Taiwan, Çin ve Hong Kong'un tekstil sanayiini gelişip dışa açılmasındaki en önemli etken ABD'nin bu ülkelere karşı izlediği, ekonomik, mali ve siyasal politikalar olmuştur. G. Kore, Taiwan ve Hong Kong'ta Amerikan sermayesi ve teknolojisi çok önemli bir paya sahiptir. Bu ülkelerin ABD'ye tekstil ürünleri ihracatının payının mevcut kotalar incelendiğinde ne kadar korunduğu açıkça görülebilir. Çin ise tamamen stratejik ve politik yaklaşımlar sonucu ABD tarafından desteklenerek tekstilde gelişme göstermiştir. İtalya'nın hariç tutulması, tekstil sanayiini geliştirirken Avrupa ticaret geleneklerinden ve gelişmiş bir ülke olarak tekstil sektörünü teşvik etmesinden dolayıdır. Bu durumda Türkiye'nin dünya ticaretinden aldığı bu payın hiç küçümsenmemesi ve korumacılık engellerine karşı verdiği mücadelenin iyi düşünülmesi gerekir. 1980-1986 arasında tekstil ve konfeksiyon ihracatının net artış hızında Türkiye ilk sırayı almıştır.

Türkiye'nin görüldüğü gibi en önemli tekstil pazarı AT ülkeleridir (yaklaşık % 60 pay ile). Daha sonra ise ABD gelmektedir. Irak'a yapılan ihracatın İran-Irak savaşı dolayısıyla gerçek yeri henüz belirgin sayılmaz. Ancak Irak ile birlikte diğer İslam ülkelerine yapılacak olan tekstil ürünleri ihracatının çok iyi üzerinde durulması gereğinin açık olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Türk tekstil sanayiini dışa açılmasında karşılaşılabilecek en önemli sorun, özellikle bu sektörün yakın gelecekte yapısını etkileyecek olan teknoloji sorunudur. Türkiye'de tekstil sanayiinden kaynaklanan ihracatın sürekli artış göstermesi, dünya piyasalarında karşılaşılan kota, anti-damping uygulamaları gibi kısıtlamalara rağmen bu artışın daha da süratlenmesi, sektörün ne kadar dinamik bir yapıya sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Her türlü gelişmeye uyum sağlaması gereği yerine getirildiğinde sorun kendiliğinden çözümlenebilir.

Tekstil sanayii bütün aşamalarıyla birlikte, genel olarak 1980'li yıllara kadar, diğer imalat sanayii kollarına göre emek yoğun karakterini muhafaza etmiştir. Bu

sebeple de gelişen veya yeni sanayileşen ülkelerde tercih edilen bir sınai sektör olmuştur. Emek yanında tekstil sanayiinin ihtiyaç gösterdiği diğer girdilerin de ucuz olmasının etkisi büyüktür.

Ancak, gelişmiş ülkelerde çok yakın geçmişte gözlemlendiği gibi, çok yakın gelecekte de süreceği anlaşılan bir gelişme bütün yeni sanayileşen ülkelerle birlikte Türkiye'yi de etkileyecek niteliktedir. Bu gelişme teknolojiye olmaktadır. Her geçen yıl tekstil endüstrisinde kullanılan makineler demode olmakta ve emek-yoğun tekstil endüstrisi gün geçtikçe sermaye-yoğun bir sanayi haline dönüşmektedir. Teknolojik ilerleme gelişmiş ülkelerin yüksek ücretli işçi dezavantajını ortadan kaldırdığı takdirde bu ülkelerin kendi tekstil ürünlerini üretme ve ithalatı kısma politikasına geçişleri az gelişmiş ülkelerin fark edemeyeceği kadar kısa bir sürede gerçekleşecektir. İplik üretiminde ve dokumada dünya ticareti payının % 10 dolayında gerilemesi bu görüşü kanıtlamaktadır.

Türkiye tekstil üretiminde kullandığı makinelerin tamamına yakın kısmını yurt dışından ithal etmektedir. Bu ithalatın önemli kısmı demode veya kullanılmış makineler şeklinde olduğu için, gelecekteki tekstil pazarları karşısında bir dezavantaj durumu ile karşılaşılması muhtemeldir. Yeni teknolojiyi izlemek ve makina ithalatına yön vererek uyum sağlamak gereği, ucuzluk ve kalite avantajı elde etmek için şarttır. Ayrıca yurt içinde üretilen makinelerin ve tezgâhların da çok eski teknolojilerin taklidi olduğu buna eklenirse mesele daha da önemli hale gelir. Genelde Türkiye'nin tekstil sanayii çağdaş mekiksiz dokuma tezgahları açısından değerlendirilirse, bütün tezgah parkı içindeki payının % 10'u altında olduğu görülür. İplik konusunda biraz daha yeni ve çağdaş olan makina parkının ise % 25 civarında bir pay aldığı görülmektedir. Bu gelişmeler de 1962-1977 yılları arasında yapılan yatırımlarla sağlanmıştır. 1977-1985 yılları arasında tekstilde teknolojik yenilenme yatırımlarının payı dikkate alınmayacak kadar düşük kalmıştır⁵.

Finansal ve idari sorunların çözümüyle birlikte teknolojik sorunların da üstesinden gelinebildiği takdirde Türkiye'nin dünya tekstil ticaretinden daha büyük pay alması mümkün olabilir. Çünkü, ucuz hammadde, işçilik ve diğer girdiler ileri teknoloji faktörü ile birleştiğinde rekabet için geriye sadece yönetim, organizasyon ve pazarlama gibi konular kalmaktadır. Ama yine üzerinde ısrarla durulmalıdır ki makina parkı yenilenmeden, çağdaş teknoloji takip edilmeden bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.

Böyle bir durumda katma değeri yüksek olan tekstil ürünlerinin imalat ve ihracatına yönelme, ürünü çeşitleyerek kota kısıtlaması bulunmayan yeni tekstil ürünlerine yönelme pazarlama açısından gereklidir. Maliyet ve fiyat açısından tekstil ürünlerinin imalat ve ihracat aşaması sırasında teşvik edilmesinde daha rasyonel tedbirlere başvurulması (sabit ve ortalama maliyetleri azaltıcı) ve rekabet edebilir fiyat tekliflerine ulaşma Türkiye'nin ihracat potansiyelini daha da artırabilir. En son olarak da Türk tekstil ürünlerinin tanıtılmasında gerekli olan her türlü çabayı sarfetmenin dışa açık bir tekstil sanayiinin ayakta durmasına yardım edeceğini belirtmek yararlı olacaktır.

5 Güngör Başer; "İhracat Yönünden Tekstil Ürünlerinde Kalitenin Önemi ve Tekstil Sanayiinde Kalite Sorunları", *Kalitenin Ulusal Ekonomiye Katkısı Konferansı*, 1981, Ankara.